

Fekete Dávid

Szerzetesrendek szerepe a 21. században a társadalmi elvárások alapján

Egy magyar esettanulmány tanulságai

The Role of Monastic Orders in the 21st Century Based on Social Expectations *Lessons from a Hungarian Case Study*

Összefoglalás

Napjainkban a szerzetesközösségek egyre mélyebben épülnek be a helyi gazdaságfejlesztésbe, a helyi ellátórendszerek működtetésébe szerte az országban. A szerzetesrendek nagy része az 1990-es rendszerváltást követően újjáalakult, és újradefiniálták feladataikat is. A kutatás tárgyaként egy vidéki magyar nagyvárosban működő szerzetesközösséget választottunk ki. A kutatás a magyarországi szerzetesrendeket körülvevő támogató környezetre, továbbá egyes társadalmi csoportoknak a szerzetesrendek jövőjével, az általuk végzett tevékenységekkel, kihívásaikkal kapcsolatos véleményének feltárására és elemzésére irányult. Az összegyűjtött kormányhatározatok alapján elmondható, hogy a szerzetesrendek gazdasági lehetőségeit tekintve ma a kormány részéről rendkívül kedvező támogatói közeg alakult ki, hiszen számtalan fejlesztéshez nyújtottak jelentős kormányzati támogatást az elmúlt közel egy évtizedben. A kérdőíves felmérés során a szerzetesrend által működtetett középiskolába járó diákok szü-

DR. FEKETE DÁVID egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Regionális-tudományi és Közpolitikai Tanszék (fdavid@sze.hu).

leit, az ott tanító pedagógusokat, továbbá a közösségi szinten aktív híveket kérdeztük. A válaszok alapján kijelenthető, hogy a szülők, a pedagógusok és a hívek is hasonlóan látják a szerzetesi közösség és a város fejlődési pályáját, továbbá szükségesnek érzik, hogy a szerzetesrendek alkalmazkodjanak a 21. századi kihívásokhoz. A válaszadók támogatják, hogy a szerzetesek ne kizárólag egyházi feladatokat lássanak el. A szülők és a hívek elsősorban a szociális területen végzett tevékenységet támogatják, míg a pedagógusok legnagyobb mértékben a gazdasági tevékenységekkel értenek egyet. A jövő kihívásai szempontjából a válaszadók egyhangúlag a szerzetesi utánpótlás nehézségeit hangsúlyozták.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: N30, N34, N94, O18, R58

Kulcsszavak: szerzetesrend, gazdaságfejlesztés, egyházi iskola, társadalmi elvárások

Summary

Nowadays, monastic communities are increasingly embedded in local economic development and in the operation of local service systems across Hungary. Most monastic orders were reorganized following the change of regime in 1990, and their duties were redefined. A monastic community operating in a large Hungarian city was selected to be analysed in this research. The Hungarian government has provided special financial support to monastic orders in the form of financial aid or granted them buildings free of charge. Data were collected from three groups: parents of children attending schools operated by monks, teaching staff and believers active in communities. According to the survey, parents, teachers and believers think that monastic communities and the city have the same development path and they support the adaptation of monks to the challenges of 21st century. Respondents underline that monks should not perform exclusively church duties. Parents and believers support activities in the social field, while teachers rather agree with economic activities. Respondents unanimously emphasize the difficulties of substitutes for monks in the future.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: N30, N34, N94, O18, R58

Keywords: monastic order, religious school, economic development, social expectations

BEVEZETÉS, KUTATÁSI KÉRDÉSEK, MÓDSZERTAN

Napjainkban gyakorta azt tapasztaljuk, hogy a szerzetesközösségek egyre mélyebben épülnek be a helyi gazdaságfejlesztésbe, a helyi ellátórendszerek működtetésébe szerete az országban. Ez nem meglepő, ugyanis a szerzetesrendek az elmúlt évszázadok során jelentős hatással bírtak közvetlen környezetükre. A hitéletben, tudományban, oktatásban, egészségügyben, gazdaságban, szociális területeken kimagasló aktivitást

mutató magyarországi szerzetesközösségek életében ugyanakkor jelentős törést hozott az 1950-ben, állami eszközökkel végrehajtott feloszlatusuk. A szerzetesrendek nagy része az 1990-es rendszerváltást követően újjáalakult, s újradefiniálták a feladataikat is. A rendek egykori rendházaik, iskoláik nagy részét visszakapták, ám jövedelemtermelő képességeikhez (földbirtokok, gazdasági érdekeltségek) a rendszerváltást követően sem jutottak hozzá.

A kutatás tárgyaként egy vidéki magyar nagyvárosban működő szerzetesközösséget választottunk ki. Az érintett közösség évszázadok óta jelen van a város életében, jelenleg is nívós középiskolát működtet, továbbá jelentős fejlesztéseket hajt végre a településen, folyamatosan épül be a város oktatási, kulturális és gazdasági életébe. A kutatás során az alábbi kérdésekre kerestük a választ: 1. Milyen támogató környezet veszi ma körbe a magyarországi szerzetesrendeket? 2. A szerzetesrendekhez kötődő társadalmi csoportok hogyan ítélik meg a szerzetesrendeket és az őket körülvevő várost sikeresség szempontjából? 3. Milyen jövőbeli szerepvállalást támogatnak a szerzetesrenddel kapcsolatban? 4. Milyen a szerzetesrend helyi megítélése? 5. Melyek a legfőbb kihívások, amelyekkel a szerzetesrendek szembesülnek napjainkban?

A kutatás során adatgyűjtést és adatelemzést végeztünk, mely elsősorban a szerzetesrendek támogatására irányuló kormányzati dokumentumok összegyűjtését és elemzését jelentette. Ezt követően az általunk vizsgált szerzetesközösséghez kapcsolódó három, jól körülhatárolható társadalmi csoport esetében kérdőíves vizsgálatot végeztünk. A kérdőíves vizsgálat során a kérdőívet a szerzetesközösség által fenntartott középiskola diákjainak szülei, az iskolában tanító pedagógusok, valamint a szerzetesrendhez kapcsolódó, közösségi szerepet vállaló hívek töltötték ki.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Társadalomtudományi szempontból meglehetősen elhanyagolt területet jelent a szerzetesrendek vizsgálata. A szerzetesrendekkel kapcsolatos kutatások napjainkban főként történettudományi értekezéseket takarnak, így pl. egyes szerzetesrendek történetét vizsgálják bizonyos országokban, régiókban, többek közt Észak-Európában (Nyberg, 2017), vagy Kelet-Európában és az egykori Szovjetunió területén (Murzaku, 2015). Szintén találunk kutatási eredményeket bemutató írásokat az egyes szerzetesrendek 20. században, a kommunista diktatúra alatt történt feloszlatusáról és annak hatásairól (Bánkuti, 2016). Az ilyen történeti jellegű munkák nagy része kiemeli azt a sokrétű feladatrendszert, melyet a szerzetesrendek végeztek, illetve végeznek napjainkban is, pl. a betegápolás területén (Krutsay, 2018). Egyes munkák a különféle szerzetesrendek eltérő szerepfelfogását emelik ki (Magyar, 2015), míg mások a szerzetesrendeknek a nemzeti öntudat erősítésében, az állami lét kialakításában játszott történelmi szerepét hangsúlyozzák (Kolar, 2015; Niessen, 2015).

Ahogy a szerzetesi hivatás rendkívül sokrétű, úgy a korlátosan rendelkezésre álló, szerzetesekkel foglalkozó tudományos fejtegetések is széles tematikai spektrumot fognak át. Így különböző írások foglalkoznak pl. az információs kultúra szerzetesrendek-

ben és az általuk fenntartott iskolákban betöltött szerepével (Mullins, 2019), az egyes országokon kívül alapított szerzetesrendek ottani őslakosokkal kapcsolatban fennálló nyelvi nehézségeivel és megoldásaival (Murphy, 2019), az egykori szerzetesi épületek új hasznosítási formáival (Martins–Carlos, 2014), egy Szudéta-vidéki dominikánus kolostor mindennapjaival (Spalová–Hlavatý, 2019), vagy éppen az alkimistamozgalmak és a szerzetesrendek (Gianfrancesco, 2018) kapcsolatával.

A szakirodalmi feltárás során nem találtunk olyan munkákat, melyek kifejezetten a szerzetesrendek gazdaságfejlesztésben, városi működésben való részvételével, ezen tevékenységek 21. századi kihívásaival foglalkoztak volna.

A SZERZETESRENDEK KORMÁNYZATI TÁMOGATÁSA

A szerzetesrendek kormányzati támogatásának vizsgálata és elemzése a *Magyar Közleány*ben megjelent kormányhatározatok alapján történt. Az adatgyűjtés és -feldolgozás során két típusát találtuk a lehetséges támogatási módoknak: egyfelől fejlesztési támogatásban, másfelől ingatlanok ingyenes tulajdonba adása révén részesültek támogatásban a hazai szerzetesrendek. A folyamat 2016-tól különösen is jelentős döntéseket eredményezett a szerzetesrendek vonatkozásában. Mindezek alapján az alábbiakban a fenti két csoportra osztva ismertetjük az elmúlt négy esztendő ide vonatkozó konkrét kormányzati döntéseit.

Fejlesztési támogatás nyújtása

A kormány 2010 óta jelentős pénzügyi fejlesztési támogatásokkal segíti az egyházak fejlődését és feladatellátását. A szerzetesrendek támogatása szempontjából kiemelkedő a 2016-os esztendő, amikor a kormány az 1390/2016. (VII. 21.) kormányhatározatban 2016 és 2020 között 13 milliárd Ft-ot meghaladó támogatásról döntött, melynek kedvezményezettjei a magyarországi szerzetesrendek (1. táblázat).

Ezen jelentős fejlesztési támogatások megítéléséhez nyilvánvalóan szükség volt a 2010 utáni gazdasági fordulatra, melynek következtében az ország kedvező makrogazdasági pályára állt, a gazdasági növekedés és az adósságcsökkentés, az alacsony infláció és az alacsony munkanélküliség együttes elérésével, megtartásával (Lentner, 2016; 2019). Így a költségvetési mozgástér lehetőséget adott nemcsak ágazati programokra, hanem területi alapú beavatkozásokra is (pl. Modern Városok Program), melyek tovább erősítették a nagyvárosok amúgy is erőteljesen haladó fejlesztését (Hegedűs–Novoszáth, 2018; Novoszáth, 2020).

A 2016-os döntést követően az egyes szerzetesrendek a projektjük előkészítettségi állapotának megfelelően folyamatosan jutnak hozzá a vállalt kormányzati támogatáshoz. Azóta a 2016-os listán nem szereplő hazai és határon túli magyar szerzetesrendek is részesültek már újabb támogatói döntésben, mintegy 15 milliárd Ft értékben (2. táblázat). Ezekben a támogatásokban már a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programjának azon elemei is szerepelnek, melyek a szerzetesrendek fenntartásában működő intézmények fejlesztését érintik.

Fekete Dávid: Szerzetesrendek szerepe a 21. században a társadalmi elvárások alapján

1. táblázat: A szerzetesrendek 1390/2016. (VII. 21.) kormányhatározatban nevesített támogatásai

Támogatási cél	Támogatási időszak	Támogatási összeg (legfeljebb, M Ft)
Ciszterci Rend Zirci Kongregációja budai Szent Imre-plébániatemplomának (hrsz. 4940/3) rekonstrukciója	2016	130
Ciszterci Rend Zirci Kongregációja székesfehérvári Nepomuki Szent János-plébániatemplomának (hrsz. 268) belső felújítása	2018	150
Csornai Premontrei Prépostság türjei épületegyüttesének (hrsz. 1 és 6/2) felújítása és turisztikai célú fejlesztése	2017–2020	1670
Csornai Premontrei Prépostság csornai apátsági központjának (hrsz. 1430/1) turisztikai célú fejlesztése	2017	500
Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya oktatási, kulturális és szabadidős komplex fejlesztése, Miskolc M. J. Városban a Közös-Tér Központ megvalósítása	2016–2018	1000
Magyar Bencés Kongregáció Szent Mór Perjelsége győri templomának és rendházának (hrsz. 6900 és 6899) örökségi rehabilitációja és közösségi-kulturális funkcióbővítése	2017–2020	2000
Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány közép-magyarországi fejlesztéseinek támogatása	2017–2019	2200
Magyar Pálos Rend – a „Pálos” termékcsalád fejlesztése	2017	200
Szent István királyról nevezett Magyar Sarutlan Kármelita Rendtartomány temploma és rendháza (1134 Budapest, XIII. kerület, Huba utca 12., hrsz. 27868) felújítása, valamint a tiszteletre méltó Marton Marcell Emlékhely kialakításának támogatása	2016–2018	1441
Sarutlan Kármelita Nővérek magyarszéki kolostorának (7396 Magyarszék, Kármelita kolostor 1.) bővítése	2017	150
Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Domonkos Nővérek Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium felújítása és bővítése Kőszeg városában	2017	500
Piarista Rend Magyar Tartománya Piarista Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola átfogó fejlesztése Mosonmagyaróváron	2017	500
Premontrei Rend Szent Norbert Gimnáziumának bővítése Szombathelyen	2017	500
Premontrei Rend Gödöllői Perjelség mint vagyonkezelő számára a Zsámbék 856, 831 és 804 hrsz.-ú ingatlanok oktatási, kulturális és sportcélú további fejlesztése	2016–2018	1500

Forrás: Saját szerkesztés

2. táblázat: Néhány, szerzetesrendeknek 2016 után nyújtott kormányzati támogatás

Év	Támogatott szervezet és cél	Támogatási összeg
2019	Zirci Ciszterci Apátság – Budai Szent Imre-plébániatemplom fejlesztésének forráskiegészítése	500 000 000 Ft
	Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány – sümegi ferences rendház melletti épület megvásárlása, felújítása, zárandokhellyé való átalakítása	200 000 000 Ft
	Csíksomlyói ferences kolostor – pápai szentmise lebonyolításához szükséges fejlesztések és beszerzések	20 000 000 Ft
2018	Árpád-házi Szent Margitról Nevezett Szent Domonkos Rendi Nővérek Apostoli Kongregációja – a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programja	150 000 000 Ft
	Boldogasszony Iskolanővérek – a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programja	14 000 000 Ft
	Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata – a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programja	6 518 000 Ft
	Segítő Szűz Mária Leányai Don Bosco Nővérek – a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programja	11 500 000 Ft
	Krisztus Légiója Kongregáció – a Magyar Katolikus Egyház országos óvodafejlesztési programja	4 571 000 Ft
	Magyar Pálos Rend Első Remete Szent Pál Rendje – Boldog Özséb-program támogatása, hargitafürdői további fejlesztéseinek támogatása	1 706 000 000 Ft
	Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány – váci ferences templom belső rekonstrukciója és a volt ferences rendház befejező munkálatai	569 803 280 Ft
	Don Bosco Szalézi Társasága – óbudai Rendház felújítása	200 000 000 Ft
	Don Bosco Szalézi Társasága – Péter Pál Általános Iskola és Óvoda infrastrukturális fejlesztése	240 000 000 Ft
	Don Bosco Szalézi Társasága – a Kazinbarcikai Rendház kialakítása	500 000 000 Ft
	Szent Kereszt és Opus Dei Prelatúrája – fejlesztési támogatás	40 000 000 Ft
	Boldogasszony Iskolanővérek – fejlesztési támogatás	450 000 000 Ft
	Don Bosco Szalézi Társasága – fejlesztési és hitelkiváltási támogatás	6 400 000 000 Ft
	Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek Kongregációja Magyar Tartomány – fejlesztési támogatás	1 200 000 000 Ft
	2017	Isteni Szeretet Leányai Kongregációja – fejlesztési támogatás
Az egri Páduai Szent Antal-templom és rendház rekonstrukciójához szükséges forrás biztosítása		268 315 066 Ft
A ciszterci rend rendi alapokmánya kihirdetésének 900. évfordulójához kapcsolódóan a ciszterci rend egyes fejlesztései megvalósításához szükséges feladatok		871 600 000 Ft
Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány – fejlesztési támogatás		300 000 000 Ft
Magyar Bencés Kongregáció Szent Ányos Bencés Perjelség – fejlesztési támogatás		2 000 000 Ft

Forrás: Saját szerkesztés

A megítélt támogatások főként a templom- és rendházfelújításra koncentráltak, de kormányzati forrásból újlulhattak meg a szerzetesek által működtetett iskolák is, továbbá turisztikai célú fejlesztésekre is szánt költségvetési forrásokat a kormány. Miután napjainkban egyre inkább népszerűek a „szerzetesi brandek”, nem meglepő, hogy márkaépítésre is fordítottak támogatásokat, pl. a pálos rend „Pálos” termékcsaládjának fejlesztésére.

Ingatlanok ingyenes tulajdonba adása

A kormány általában hitéleti, oktatási, kulturális, közösségfejlesztési célból ingyenesen adja át ingatlanok tulajdonjogát a szerzetesrendek számára. 2010 után még törvényalkotásra volt szükség ahhoz, hogy egy egyházi szervezet ingyenesen juthasson állami tulajdonhoz, így került sor pl. az egri pincerendszer Egri Főegyházmegeye, vagy a miskolci zsinagóga melletti épület Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség tulajdonába adására, vagy pl. a Don Bosco Szalézi Társaság is ilyen módon jutott hozzá egy budapesti ingatlanhoz (Kdnp.hu, 2017). Mióta az egyházak is bekerültek azon szervezetek körébe, melyek ingyenesen vehetnek át állami ingatlanokat, az átadáshoz egy egyszerű kormánydöntés elegendő. Ebben az esetben általában az állam megvásárolja a tulajdonostól (gyakran magántulajdonos vagy helyi önkormányzat) az ingatlant a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt.-n keresztül, és egy kormányhatározattal a kedvezményezett tulajdonába adja. Ugyanakkor előfordul, hogy az átadni kívánt ingatlan már korábban is állami tulajdonban volt, így nem szükséges azt egy harmadik tulajdonostól megszerezni az átadás előtt. Egy korábbi összesítés szerint 2010 és 2018 között a kormány összesen 34 ingatlan tulajdonjogát adta át ingyenesen egyházi szervezeteknek mintegy 13 milliárd Ft értékben (3. táblázat).

3. táblázat: Az egyházaknak ingyenes tulajdonba átadott ingatlanok TOP5-ös listája az ingatlanok értéke alapján (2018 őszéig)

Kedvezményezett	Ingatlan	Érték (Mrd Ft)
Magyar Református Egyház	Budapest, Kinizsi utca 12., volt BÁV-székház	3,426
Szent Mór Bencés Perjelség	Győr, Széchenyi tér 7. Lloyd-palota	2,122
Magyar Református Egyház	Budapest, Reviczky utca 6. és Múzeum utca 17. Károlyi–Csekonics-palotaegyüttes	1,462
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége	Budapest, Dohány utca 2.	1,287
Magyarországi Református Egyház	Budapest, Felhő utca 6. és 8.	0,647

Forrás: Saját szerkesztés a *Nepszava.hu*, 2018 alapján

2019-ben tovább folytatódott a szerzetesrendek számára történő ingatlanátadás, pl. a Piarista Rend Magyar Tartománya, illetve a Gödöllői Premontrei Perjelség is részesült ilyen jellegű támogatásban. Fontos hangsúlyozni, hogy a szerzetesrendek sok

esetben olyan ingatlanokat kaptak meg, melyek korábban is az ő tulajdonukban voltak. Így történt pl. 2014-ben is, amikor a Zirci Ciszterci Apátság ingyenes tulajdonába került (vissza) a Zirci Arborétum (Zircinfo, 2014). A példák jól mutatják, hogy a szerzetesrendek számára megnyílt a lehetőség a korábban saját tulajdonukban lévő épületek, ingatlanok megszerzésére, amennyiben megfelelő fejlesztési koncepciót és tevékenységi kört tudnak meghatározni az adott ingatlanra vonatkozóan.

Összegezve elmondható, hogy Magyarország kormánya az elmúlt években jelentős támogatásokban részesítette a szerzetesrendeket, az általuk fenntartott intézményeket, jellemzően kétféle módon: fejlesztési támogatás nyújtásával, vagy ingatlanok ingyenes tulajdonba adásával.¹

TÁRSADALMI ELVÁRÁSOK A SZERZETESRENDEK TEVÉKENYSÉGÉVEL KAPCSOLATBAN; KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Módszertan

A kérdőíves vizsgálat keretében három célcsoportot határoztunk meg: az iskolába járó gyermekek szüleit, a tanári kart, továbbá a templomba járó, közösségi szinten aktív híveket. A kérdőívben feltett kérdések négy területre fókuszáltak:

– *Sikertényezők*: mivel egy városi térben működik a vizsgált szerzetesrend, kíváncsiak voltunk arra, miként látják a kiválasztott csoportok a szerzetesrend, illetve a város fejlettségi szintjét a meghatározott időpontokban;

– *Szerzetesrendek szerepe*: a kérdőíves vizsgálatban kizárólag világi személyek (vagyis nem egyházi személyek) vettek részt, ezáltal képet kaphatunk arról, ők hogyan vélekednek a szerzetesek 21. században betöltött szerepéről, milyen lehetőségeket látnak a jövőjükkel kapcsolatban;

– *Oktatás helyzete*: az e csoportba tartozó kérdések a szerzetesek által működtetett gimnázium helyzetével, megítélésével foglalkoznak;

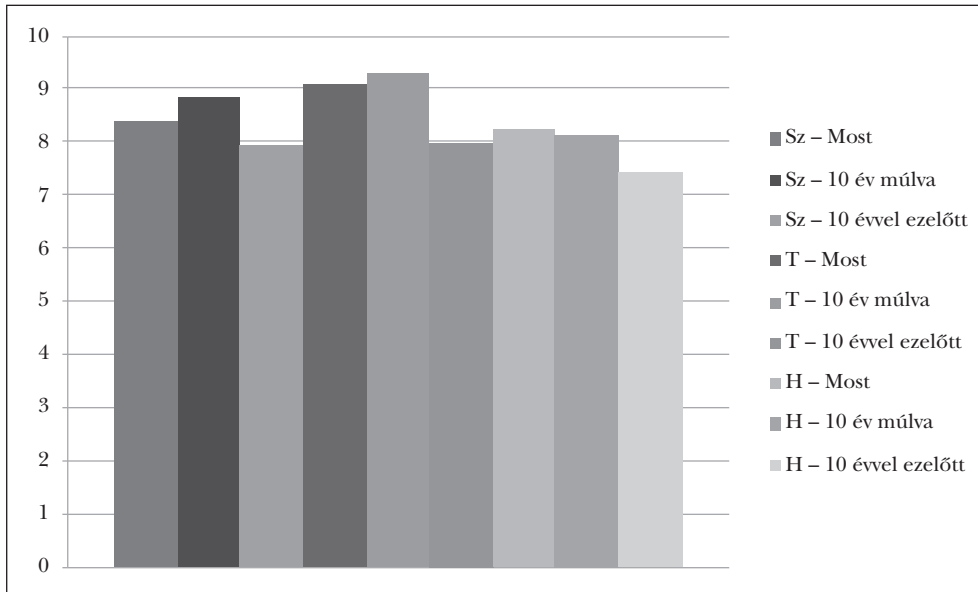
– *Fejlesztések, kihívások*: a jelenleg is folyamatban lévő fejlesztéseken túlmenően kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezettek szerint milyen további beavatkozásokra van szükség a szerzetesközösséghez kapcsolódó intézmények területén, továbbá lehetőséget biztosítottunk a jövőbeli kihívások azonosítására is.

A kérdőíves vizsgálatot 2019 májusában végeztük. A válaszadás reprezentativitását a három célcsoport esetében egzaktszám alapján tudtuk megállapítani. A gimnáziumot jelenleg 580 diák látogatja, az adatfelvétel időpontjában ugyanakkor már az érettségi vizsgák zajlottak, így a 115 12. osztályos diák szüleihez nem juttattunk kérdőívet. A 465 fő 6–11. osztályos diák szülei közül 161-en töltötték ki a kérdőívet, ez a megkérdezettek 35%-át teszi ki,² mely számosságában és arányában is alkalmas arra, hogy megalapozott következtetéseket vonhassunk le a véleményünkkel kapcsolatban. A tantestületből 22 kitöltött kérdőív érkezett vissza, ez a megkérdezettek 44%-a.³ A kérdőívet kitöltő 24 hívő a megkérdezettek 52%-át teszi ki.⁴ A pedagógusok és a hívek esetében az egynegyedes kitöltési arány alacsony, ráadásul számosságában is kevés a válaszadók száma, így ezeket a véleményeket korlátozottabban érdemes figyelembe venni az adatok elemzésekor.

Sikertényezők

A szerzetesközösség megítélését sikeresség szempontjából 20 év időtartamában vizsgáltuk, kérdésünk arra vonatkozott, hogy a válaszadó hol helyezné el a sikerességi létrán a szerzetesrendet. A 10 pont a létra csúcsát jelentette.

1. ábra: Hol helyezné el a sikerességi létrán a szerzetesrendet sikerességük szempontjából? (1–10 pont) (SZ: szülők, T: tanárok, H: hívek)

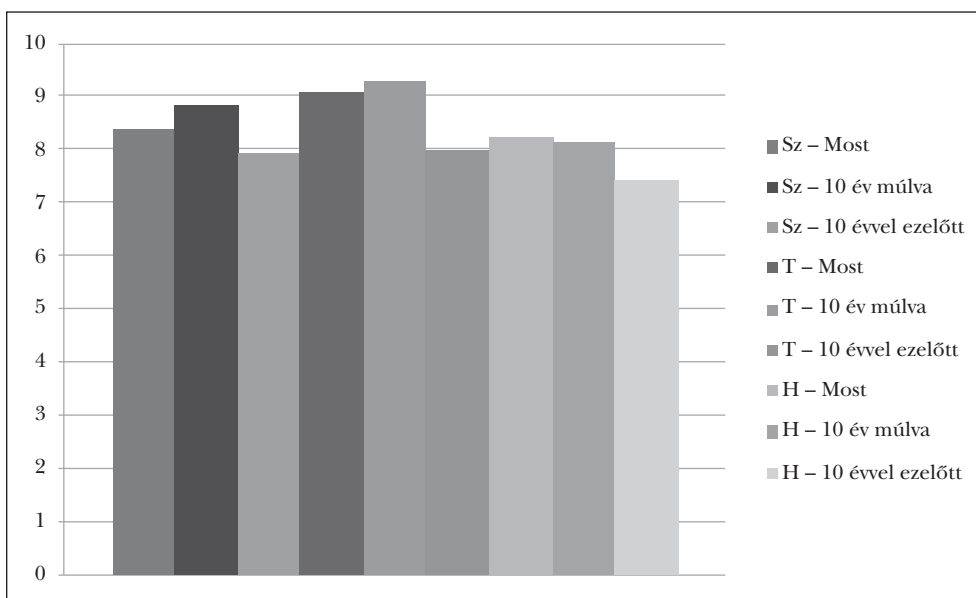

Forrás: Saját szerkesztés

Az 1. ábra alapján megállapítható, hogy mind a szülők, mind a pedagógusok úgy látják, hogy a vizsgált szerzetesközösség jelenleg lineáris fejlődési pályán van, hiszen 10 évvel ezelőtt a válaszadók szerint kevésbé volt sikeres, mint ma, a jövőre nézve pedig optimisták a válaszadók, hiszen a jelenleginél is sikerebb időszakot vizionálnak. A jelenlegi sikeresség szempontjából a szülők pontátlaga 8,36, a tanároké 9,1, tulajdonképpen hasonlóan ítélik meg a helyzetet, ugyanez igaz a tíz évvel ezelőtti állapot esetében, ahol a szülők 7,97, a tanárok 8 ponttal szerepelnek. A szülők esetében a 10 év múlva bekövetkező állapottal kapcsolatban 8,87-os értéket, a tanároknál 9,3-as értéket mutatnak a grafikonok. A két célcsoport eredményei alapján lényeges különbségek nem rajzolódnak ki, vagyis a katedra két ellentétes oldalán ülők képviselői hasonlóan látják a vizsgált szerzetesrend sikerességi helyzetét. A megkérdezett hívek ugyanakkor valamivel pesszimistábbak: mindhárom időszakban negatívabbnak ítélik a helyzetet a két másik válaszadói csoportnál, ráadásul esetükben fordul elő az is, hogy a jelenlegi fejlettséget tartják csúcspontnak, 10 év múlva már valamivel fejletlenebb állapotot vizionálnak.

Ugyanezt a kérdést a város sikerességével kapcsolatban is feltettük annak érdekében, hogy lássuk, miképp ítélik meg a válaszadók a közösség tágabb befogadó környezetét, a városi közösség sikerességét, van-e hasonlóság?

2. ábra: Hol helyezné el a várost a létrán sikeressége szempontjából? (1–10 pont)
(SZ: szülők, T: tanárok, H: hívek)

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezett szülők a város fejlődési pályáját a szerzetesi közösség fejlődési pályájához hasonlóan látják, 10 évvel ezelőtti sikeresség esetében 7, jelenleg 8,49, 10 év múlva 8,84-es pontátlag azonosítható. A jelen sikere szempontjából vizsgálva a várost, valamivel sikeresebbnek ítélik meg, mint a szerzetesi közösséget. A pedagógusok és a hívek a szerzetesközösséget a városnál sikeresebbnek ítélik meg minden megkérdezett időpillanatban, ugyanakkor esetükben is egy lineáris fejlődési pályára vonatkozó elképzelés rajzolódik ki a várossal kapcsolatban (2. ábra).

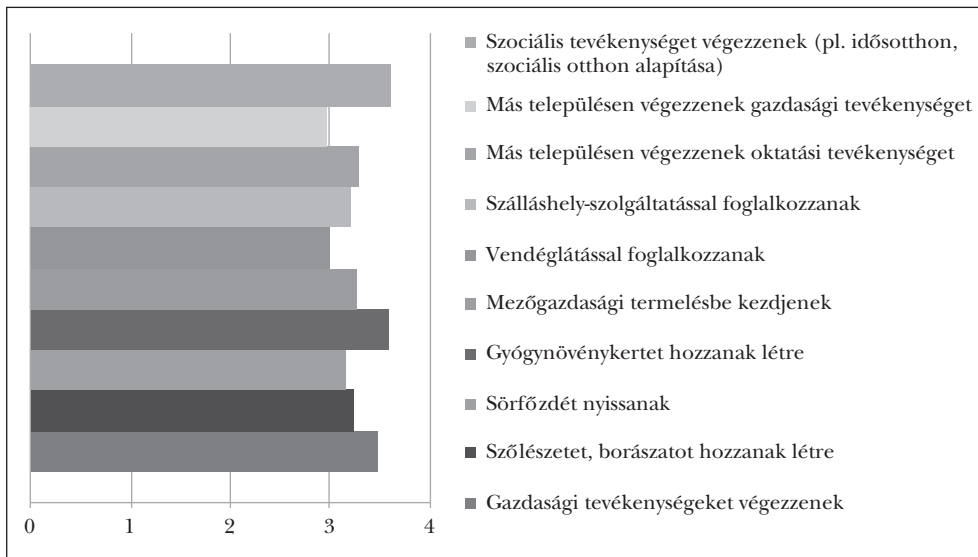
Szerzetesrendek szerepe

Kérdőíves felmérésünk második része a szerzetesrendek mai szerepével kapcsolatban kérdezte a válaszadókat. Előbb általánosságban voltunk kíváncsiak a szerzetesrendek mai szerepének megítélésére, majd konkrét tevékenységek támogatottságát vizsgáltuk a kiválasztott szerzetesrenddel kapcsolatban.

A válaszadó szülők, pedagógusok és hívek véleménye alapján elmondható: nagy többségük úgy érzi, hogy a szerzetesrendeknek alkalmazkodniuk kell a 21. századi kihívásokhoz, fejlődésükkel az őket körülvevő város fejlődését is alakítják. A nagy többség

támogatja, hogy a szerzetesrendek új, általuk eddig nem végzett feladatot lássanak el, nem kell, hogy azok elsősorban egyházi feladatok legyenek, végezhetnek gazdasági tevékenységet is. A gazdasági tevékenységgel kapcsolatban az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók nem tartják feltétlenül szükségesnek, hogy a rend külső forrásokból gyűjtse össze a gazdasági tevékenységhez szükséges alaptőkét, ugyanakkor megítélésük szerint a gazdasági tevékenység hasznát a rend alapvető céljaira szükséges fordítaniuk.

3. ábra: Támogatja-e Ön (szülők), hogy a szerzetesrend a jövőben az alábbi tevékenységeket végezze? (4: teljes mértékben támogatja, 1: egyáltalán nem támogatja)

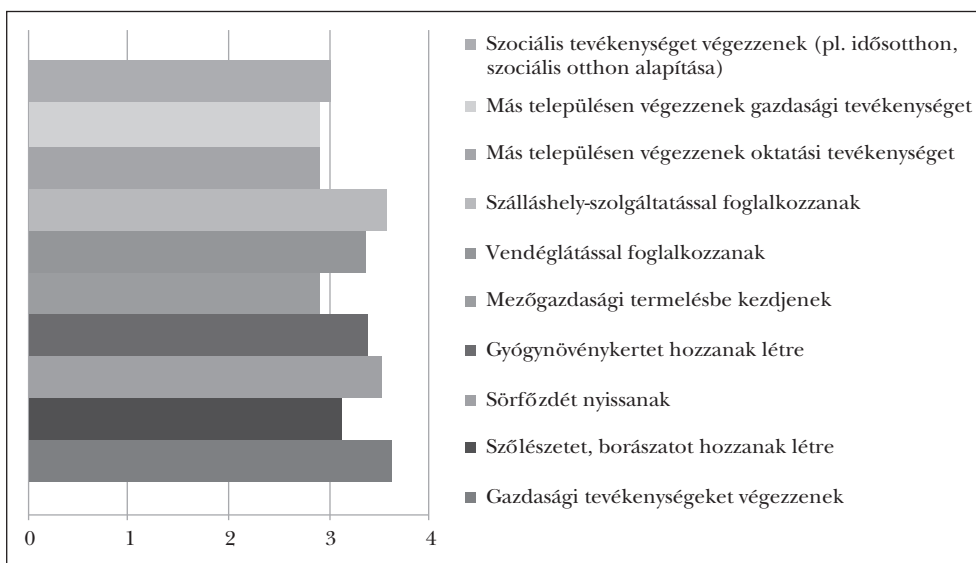

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadó szülők körében a legnagyobb támogatottsággal a szociális tevékenységek végzése (pl. idősothton, szociális otthon alapítása) bír, továbbá a válaszokból kiderül, hogy nagymértékben egyetértenek a szerzetesek potenciális gazdasági tevékenységével. A felsorolt tevékenységek közül a legnagyobb támogatást a gyógynövénykert ötlete kapta, ezt követi sorrendben a mezőgazdasági termelés, a szőlészet/borászat, a szálláshely-szolgáltatás és a sörfőzde. A sereghajtó tevékenység, a vendéglátás is az inkább támogatott kategóriába került. A szülők támogatják azt is, hogy a vizsgált szerzetesközösség tagjai más településen végezzenek oktatási tevékenységet (3. ábra).

A pedagógusok összesített válaszaiból kiderül, hogy leginkább a potenciális gazdasági tevékenységek ellátását támogatják, az egyes konkrét ötletek támogatottsági sorrendje: szálláshely-szolgáltatás, sörfőzde, gyógynövénykert, vendéglátás, szőlészet/borászat, mezőgazdasági termelés. A más településeken való jelenlét a legkevésbé támogatott a pedagógusok között, ám még ezek is messze meghaladják az inkább támogatott kategória 2 pontos pontátlagát.

4. ábra: Támogatja-e Ön (pedagógusok), hogy a szerzetesrend a jövőben az alábbi tevékenységeket végezze? (4: teljes mértékben támogatja, 1: egyáltalán nem támogatja)

Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezett hívek ez esetben is mérsékeltabb támogatásról tettek tanúbizonyságot, a más településen végzett gazdasági tevékenység, a szálláshely-szolgáltatás, továbbá a mezőgazdasági tevékenység számított a legkevésbé támogatottnak, míg a szociális tevékenység, a gyógynövénykert létrehozása és a más településen végzett oktatási tevékenység esetében kifejezetten támogatónak bizonyultak a hívek (5. ábra).

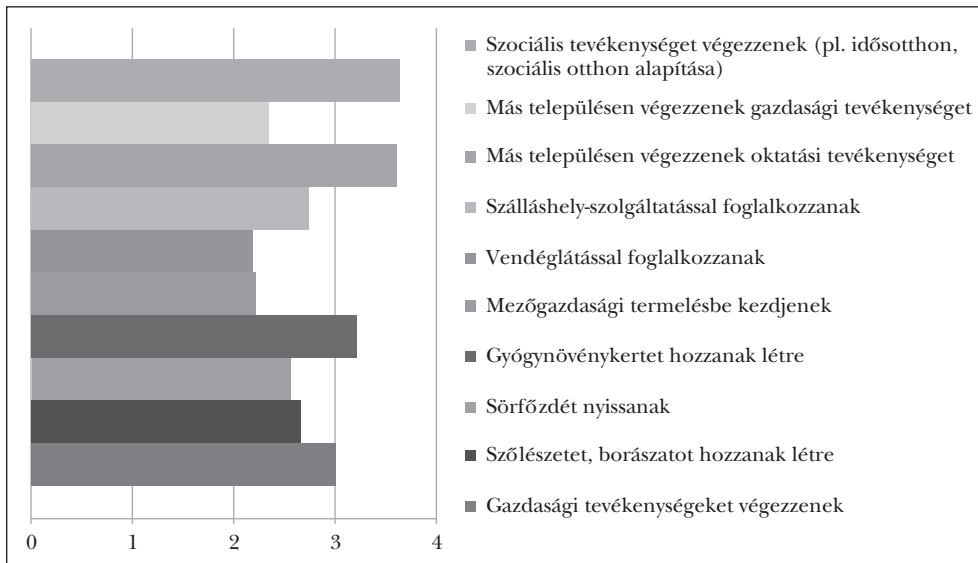
Az iskola helyzete

Az iskola helyzetének vizsgálatakor kérdéseink több témakörre is vonatkoztak, ezek közül jelen tanulmányunk szempontjából egyre koncentrálnunk: az iskolába való jelentkezés, az iskolában történő tanítás motivációira, ebből ugyanis fontos következtetéseket szűrhetünk le a szerzetesközösség helyi megítélésével kapcsolatban is. Ezt a kérdéscsoportot csak a szülők és a pedagógusok esetében tartalmazta a kérdőív.

Az iskolaválasztás motivációit a nagyon fontos/egyáltalán nem fontos válaszlehetőségek alapján kérdeztük le, mely alapján elmondható, hogy 3 pontnálag felett nagyon fontosnak ítéltük az adott tényezőt, 2–3 pont között inkább fontosnak, 1–2 pont között pedig inkább nem fontosnak. A kérdések az alábbi négy tényezőcsoportban oszlanak el: lokáció, szolgáltatások, értékrend/hagyományok/hírnév, egyéb.

A lokációra vonatkozó tényezőcsoport esetében a szülők azt ítélték a legfontosabbnak, hogy az iskola az adott városban található, és jó megközelíthezőséggel bír, a belvárosi elhelyezkedés pedig az inkább fontos kategóriába került. A szerzetesek által kínált szolgáltatások közül a szabadidős tevékenységek, a sportolási lehetőségek és az iskolai

5. ábra: Támogatja-e Ön (hívek), hogy a szerzetesrend a jövőben az alábbi tevékenységeket végezze? (4: teljes mértékben támogatja, 1: egyáltalán nem támogatja)

Forrás: Saját szerkesztés

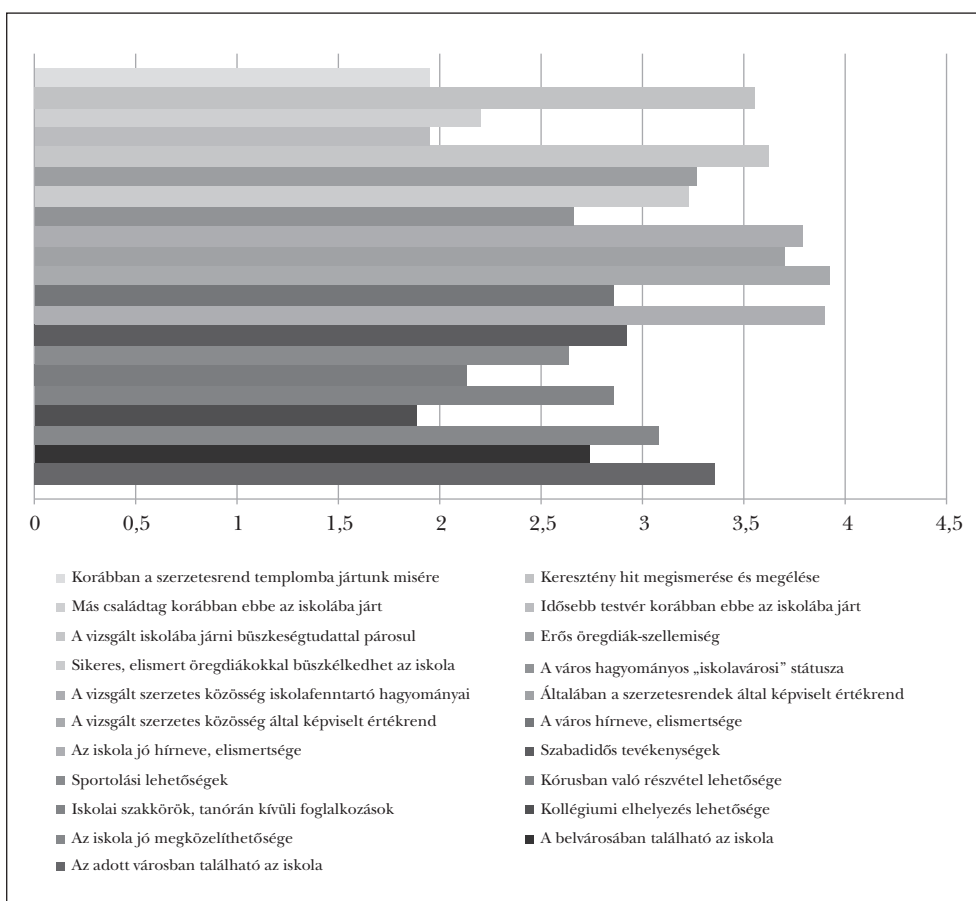
szakkörök motiválták inkább az iskolaválasztást, a kollégiumi elhelyezés lehetősége ugyanakkor az inkább nem fontos motivációk közé tartozik. A kollégium esetében ez érthető is, hiszen azok egy jól meghatározott, ugyanakkor szűk szegmensnek nyújtanak szolgáltatásokat.

A hírnév/hagyományok/értékrend kategóriában a legtöbb tényező is nagyon fontos motivációt jelentett a válaszadóknak, sorrendben: a szerzetesközösség által képviselt értékrend, az iskola jó hírneve, elismertsége, az adott szerzetesközösség iskolafenntartó hagyományai, általánosságban a szerzetesrendek által képviselt értékrend, az adott szerzetesrendhez kapcsolódó büszkeségtudat, az erős öregdiák-szellemiség, valamint a sikeres öregdiákok is. A felsoroltakból legkevésbé, de még mindig inkább fontos motivációként tartják számon a vizsgált város hagyományos iskolavárosi szerepét. Az egyéb kategóriát elemezve elmondható, hogy a szülők nagyon fontos motivációnak értékelték a keresztény hit megismerésének és megélésének lehetőségét, ugyanakkor inkább nem fontos kategóriába került az idősebb testvér, illetve más családtag adott iskolához kötődő „múltja”, továbbá az is, hogy esetleg a szerzetesek által celebrált misék látogatása motiválta az iskolaválasztást.

Amennyiben nem a tényezőcsoportokon belül vizsgáljuk az eredményeket, hanem az egyes tényezők által elért rangsorra tekintünk, akkor látható, hogy a legerősebb motiváló tényezők az alábbiak (sorrendben): az adott szerzetesközösség által képviselt értékrend (3,91), az iskola jó hírneve (3,89), az adott szerzetesközösség iskolafenntartó hagyományai (3,78), a szerzetesrendek által képviselt értékrend (3,69), az adott szerzetesközösséghez kapcsolódó büszkeségtudat (3,61), a keresztény hit megélése és

megismerése (3,54). A legkevésbé fontos tényezők (sorrendben): kollégiumi elhelyezés lehetősége (1,84), idősebb testvér ebbe az iskolába járt (1,94), a szerzetesrendhez kapcsolódó misék látogatása (1,94) (6. ábra).

6. ábra: Milyen szerepet játszottak az iskolaválasztásban az alábbi tényezők? (szülők)
(4: nagyon fontos, 1: egyáltalán nem fontos)

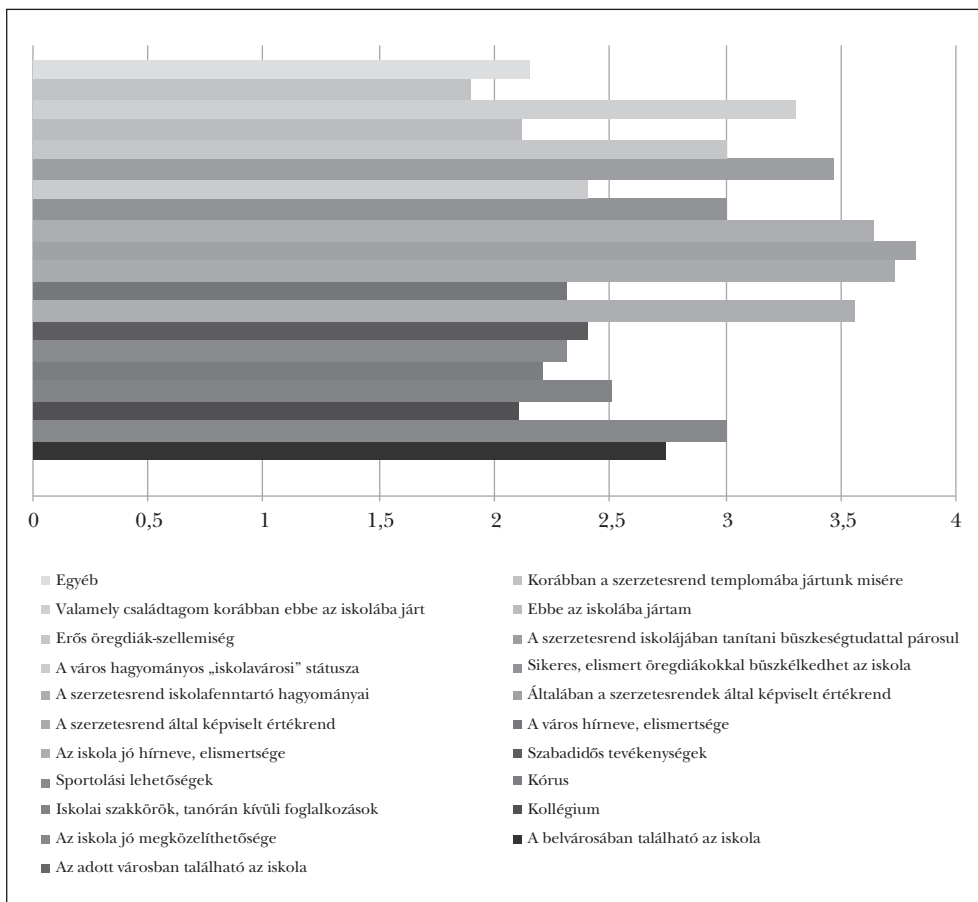
Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezett pedagógusok ugyanazon tényezőcsoportok és tényezők mentén értékelhették választásukat, mint a szülők, ám az ő esetükben természetesen a munkahelyválasztás motivációira voltunk kíváncsiak. Az összesített eredmények azt mutatják, hogy a legfontosabb motiváló tényezőnek az alábbiak bizonyultak: általában a szerzetesek által képviselt értékrend (3,81), az adott szerzetesközösség által képviselt értékrend (3,72), az adott városban található az iskola (3,7), az adott szerzetesközösség iskolafenntartó hagyományai (3,63), az iskola jó hírneve (3,54). A pedagógusokat a munkahelyválasztásban legkevésbé motiválta: szerzetesek által bemutatott szentmisék

Fekete Dávid: Szerzetesrendek szerepe a 21. században a társadalmi elvárások alapján

korábbi látogatása (1,89), kollégium (2,1), kórus (2,2). Hangsúlyozzuk, hogy a szülők és a pedagógusok választásának értékelésekor a fontos, illetve kevésbé fontos motívációk döntően megegyeznek, érdekes különbséget mutat ugyanakkor, hogy a pedagógusok esetén sokkal hangsúlyosabban van jelen az, hogy korábban egy családtagjuk a vizsgált gimnázium tanulója volt; míg a tanárok esetében a kérdésre adott válaszok átlaga 3,3, addig ez a szülők esetében mindössze 2,19 (7. ábra).

7. ábra: Milyen szerepet játszottak a munkahelyválasztásban az alábbi tényezők? (pedagógusok) (4: nagyon fontos, 1: egyáltalán nem fontos)

Forrás: Saját szerkesztés

Fejlesztések, kihívások

Ebben a részben lehetőséget biztosítottunk a válaszadóknak arra is, hogy saját szavakkal fogalmazzanak meg ajánlásokat a jövőbeni fejlesztésekre⁵ vonatkozóan. Ezeket szófelhőbe gyűjtve adjuk közre.

8. ábra: Szülői ajánlások a jövőbeni fejlesztésekre vonatkozóan

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadáskor példaként az alábbiakra hívtuk fel a figyelmet: kommunikáció javítása, hitélet erősítése, infrastrukturális fejlesztés, humán erőforrás fejlesztése. Ezek közül a szülők legnagyobb számban a kommunikáció javításának szükségességét jelezték, de a hitélet erősítése és a humán erőforrás fejlesztése is gyakori válaszként szerepelt. Az infrastruktúra fejlesztését ugyanakkor már sokkal konkrétabb példákkal szerepeltették, így többen szeretnék a kerékpártárolók létesítését/bővítését, a sportoláshoz szükséges infrastruktúra fejlesztését (pl. konditerem felújítása) és az ebédlő felújítását/bővítését. Gyakorik továbbá az idegen nyelvekkel kapcsolatos kérések, így pl. idegennyelv-oktatás fejlesztése, külföldi cserediákprogram szélesítése, több idegen nyelvi szakkör működtetése, nyelvizsgára való felkészítés stb. Sok szülő javaslataiban az iskolai büfé fejlesztése is megjelent (8. ábra). A felsorolásból kiviláglik, hogy a szülők elsősorban a gyermekeik mindennapi igényeivel kapcsolatos beavatkozásokat szorgalmazták.

A pedagógusok ugyanakkor más ajánlásokat fogalmaztak meg a jövőbeni fejlesztésekre vonatkozóan. Sokan közülük a hitélet erősítését tartották fontosnak megemlíteni, a válaszok többi része pedig alapvetően a pedagógiai munka feltételeinek javítására vonatkozott, így pl. bizonyos konkrét laborok eszközállományának fejlesztésére, a pedagógus-diák arány javítására, közösségi tér létrehozására stb. A legizgalmasabb felvetésnek az iskola két – szomszédos – épülete közti föld alatti összeköttetés ötlete tűnik (9. ábra).

A megkérdezett hívek főként a hitélettel összefüggő javaslatokat tettek a jövőbeni fejlesztésekkel kapcsolatban, így a templomban több szentségimádási órára, felnőtt hittan beindítására, továbbá a szerzetesi létszám növelésére tettek javaslatot (10. ábra).

Fekete Dávid: Szerzetesrendek szerepe a 21. században a társadalmi elvárások alapján

9. ábra: Pedagógusok ajánlásai a jövőbeni fejlesztésekre vonatkozóan

Forrás: Saját szerkesztés

10. ábra: Hívek ajánlásai a jövőbeli fejlesztésekre vonatkozóan

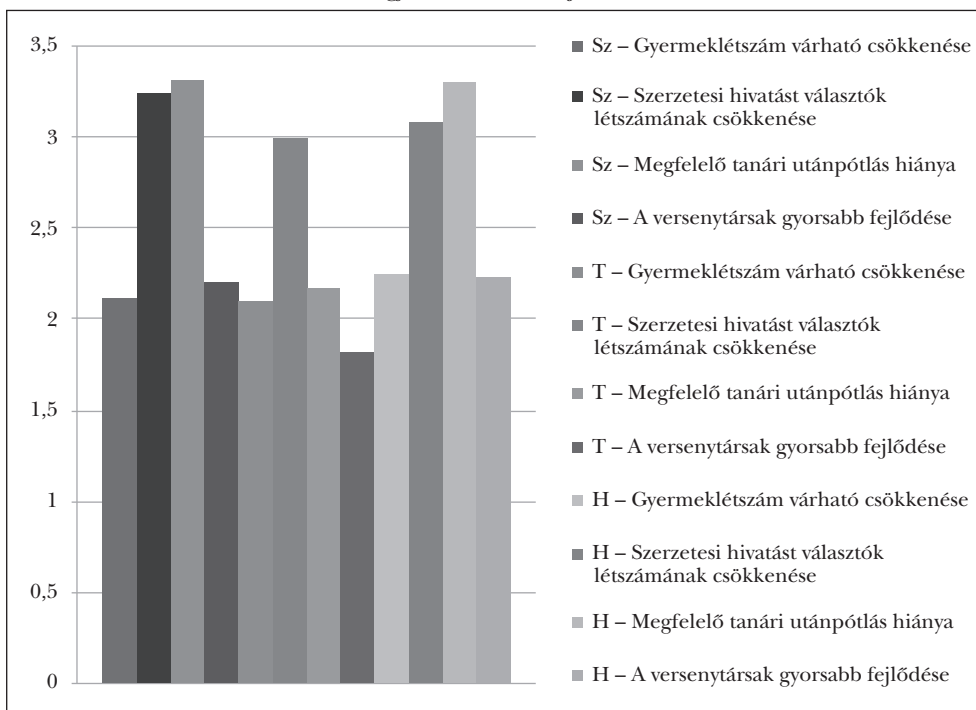
Forrás: Saját szerkesztés

A megkérdezettek az iskola és a szerzetesközösség jövőbeli kihívásairól is elmondták a véleményüket.

A szülők és a hívek megadott válaszaik alapján a jövőre nézve jelentős kihívásként értékelik a megfelelő tanári utánpótlás hiányát és a szerzetesi hivatást választók létszámának csökkenését, ugyanakkor nem aggódnak amiatt, hogy a gyermeklétszám

várható csökkenése kihívások elé állítja az iskolát, illetve hogy a versenytársak esetleges gyorsabb fejlődése nehézséget okoz a gimnáziumnak. A pedagógusok a négy felsorolt potenciális kihívás közül egyedül a szerzetesi hivatások csökkenését érzik fenyegetésnek az iskola jövőbeli fejlődése szempontjából, a megfelelő tanári utánpótlás miatt a szülőktől eltérően nem aggódnak (11. ábra).

11. ábra: Az iskola és a szerzetesek legfőbb kihívásai a jövőben

Forrás: Saját szerkesztés

ÖSSZEZÉS

Noha a szerzetesek hosszú évszázadokon keresztül fontos szerepet játszottak az egyes városok, települések fejlesztésében, a kelet-közép-európai újjáalakulásukat követő időszakban betöltött szerepükről kevés tudományos elemzés készült. Hazánkban a rendszerváltást követően sok szerzetesrend újjáalakult, s napjainkban is sokrétű feladatokat látnak el a szociális gondoskodástól kezdve az oktatási feladatokon keresztül egészen a turisztikai dimenzióig. Sok esetben egy település fejlődése szoros kapcsolatban áll az ott működő szerzetesrend fejlesztéseivel, tevékenységével.

Első kutatási kérdésünk a szerzetesrendeket körülvevő kormányzati támogatásokra vonatkozott. Az összegyűjtött kormányhatározatok alapján elmondható, hogy a szerzetesrendek gazdasági lehetőségeit tekintve ma a kormány részéről egy rendkívül kedvező támogatói közeg alakult ki, hiszen számtalan fejlesztéshez nyújtottak jelentős

kormányzati támogatást az elmúlt közel egy évtizedben. Mindez lehetőséget biztosít a közösségek számára olyan beruházások, fejlesztések megtételére, melyek a jövőben újból segíthetik a szerzetesrendek jövedelemtermelő képességeinek kialakulását, biztosítva ezzel önálló gazdasági működésüket. Természetesen a szerzetesrendek szem előtt tartják hivatásbeli kötelezettségeiket, így a hitélet erősítését, az elesettekről való gondoskodást és sok esetben az oktatást is, ám a támogatott célok között megjelentek turisztikai, gazdasági tevékenységekhez kapcsolódó fejlesztések is.

Az általunk vizsgált szerzetesrend egy dinamikusan fejlődő magyarországi nagyvárosban működik, így kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezett csoportok miként látják a szerzetesek, illetve a város sikerességét évtizedes távlatokban. A válaszok alapján kijelenthető, hogy a szülők, a pedagógusok és a hívek is hasonlóan látják az egyes fejlődési pályákat, apró kivételektől eltekintve általában sikertelenebbnek ítélik a 10 évvel ezelőtti helyzetet a jelenleginél, míg 10 év múlva még sikeresebb állapotot vizionálnak.

Vizsgálatunk arra is irányult, hogy feltárjuk a társadalmi vélekedéseket a szerzetesrendek 21. századi szerepvállalásával kapcsolatban. A válaszadó szülők, pedagógusok és hívek véleménye szerint mindenképpen szükséges, hogy a szerzetesrendek alkalmazkodjanak a 21. századi kihívásokhoz, ennek megfelelően azt is támogatják, hogy új, általuk korábban nem végzett feladatot lássanak el, akár úgy, hogy azok elsősorban nem egyházi feladatok, hanem valamilyen gazdasági tevékenységhez kötődnek. Fontos megkötésük ugyanakkor, hogy utóbbi esetben a gazdasági hasznót a rend alapvető (tehát egyházi feladatokra vonatkozó) céljaira szükséges fordítaniuk. A konkrét tevékenységek támogatottsága esetében már nagyobb különbségek mutathatók ki az egyes megkérdezett csoportok között: míg a szülők és a hívek elsősorban a szociális területen végzett tevékenységet támogatják, addig a pedagógusok legnagyobb mértékben a gazdasági tevékenységekkel értenek egyet.

A szerzetesrend helyi megítélését az általuk fenntartott középiskolába való jelentkezés, illetve az ott történő munkavégzés alapján ítéltük meg. A válaszok alapján megállapítható, hogy a megkérdezett csoportok számára a szerzetesi értékrend, továbbá a lokáció, az adott város vonzereje volt a legfontosabb az iskola-, illetve munkahelyválasztáskor. A jövő kihívásai szempontjából a válaszadók egyhangúlag a szerzetesi utánpótlás nehézségeit hangsúlyozták.

A kutatás további szakaszában érdemes lenne a kérdőívet az ország, illetve a kelet-közép-európai régió más, hasonló adottságokkal rendelkező szerzetesi központjaiban is megismételni annak érdekében, hogy területi szempontból hasonlóságokra, különbségekre is fény derülhessen.

JEGYZETEK

¹ Itt jegyezzük meg, hogy az iskolákat fenntartó szerzetesrendekkel kapcsolatban további pozitív fejlemény, miszerint az egyházi iskolák finanszírozását is rendezte a kormány, így nincsenek finanszírozási hátrányban az állami iskolákkal szemben.

² A válaszadó szülők 34,6%-a férfi, 65,4%-a nő, 47,8%-uk a vizsgált településen, 52,2%-uk más településen él. A válaszadók 92,8%-a katolikus, közülük saját bevallásuk szerint 49,3% minden vasárnap, 21,8% havonta egyszer, 19,7% a nagyobb ünnepeken, 9,9% csak nagyon ritkán jár szentmisére.

- ³ A kérdőívet kitöltő 22 pedagógus 45,5%-a férfi, 54,5%-a nő, 81,8%-uk a vizsgált településen, 18,2%-uk más településen él. A válaszadók 90,9%-a katolikus, közülük saját bevallásuk szerint 90% minden vasárnap, 10% havonta egyszer jár szentmisére.
- ⁴ A válaszadó hívek 50%-a férfi, 50%-a nő, 91,7%-uk a vizsgált településen, 8,3%-uk más településen él. A válaszadók 100%-a katolikus, közülük saját bevallásuk szerint 91,7% minden vasárnap, 8,3% havonta egyszer jár szentmisére.
- ⁵ A fejlesztések alatt jelen esetben nemcsak infrastrukturális, hanem más irányú beavatkozásokra is várunk javaslatokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bánkuti Gábor (2016): A szerzetesrendek szétszórátása Romániában. *Egyháztörténeti Szemle*, 17. évf., 1. sz., 41–52.
- Gianfrancesco, Lorenza (2018): Books, Gold, and Elixir: Alchemy and Religious Orders in Early Modern Naples. *Ambix*, Vol. 65, No. 3, 250–274, <https://doi.org/10.1080/00026980.2018.1512777>.
- Hegedűs Szilárd – Novoszáth Péter (2018): Az önkormányzati rendszer átalakításának okai és az adósságkonszolidáció. *Területi Statisztika*, 58. évf., 6. sz., 595–609, <https://doi.org/10.15196/ts580603>.
- Kdnp.hu (2017): Törvény állami ingatlanok ingyenes egyházi tulajdonba adásáról. *Kdnp.hu*, <https://kdnp.hu/index.php/kdnp/tudositas/t%C3%B6rv%C3%A9ny-%C3%A1llami-ingatlanok-ingyenes-egy%C3%A1zi-tulajdonba-ad%C3%A1s%C3%A1r%C3%B3l> (Letöltés: 2020. március 12.).
- Kolar, Bogdan (2015): The Church and Religious Orders in Slovenia in the Twentieth Century. In: Murzaku, Ines Angeli (ed.): *Monasticism in Eastern Europe and the Former Soviet Republics*. Routledge, London, 218–240.
- Krutsay Miklós (2018): Betegápoló szerzetesrendek. *Osteológiai Közlemények*, 26. évf., 1–2. sz., 52–54.
- Lentner Csaba (2016): *Rendszerváltás és pénzügypolitika*. Tények és tévhitek a neoliberais piacgazdasági átmenetről és a 2010 óta alkalmazott nem konvencionális eszközökről. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lentner Csaba (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Lőrincz Tamás (2018): Ingatlanos kívánságműsor egyházaknak. *Népszava*, https://nepszava.hu/3007251_ingatlanos-kivansagmusor-egyhzaknak (Letöltés: 2020. március 12.).
- Magyar Marietta Mirjam (2015): A szerzetesi élet formái a történelemben. *Vigilia*, 80. évf., 8. sz., 562–569.
- Martins, Ana M. T. – Carlos, Jorge S. (2014): The Retrofitting of the Bernardas' Convent in Lisbon. *Energy and Buildings*, Vol. 68, Part A, 396–402, <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2013.07.087>.
- Mullins, Elizabeth (2019): Information Culture in the Convent and the Industrial School: a Case Study of the Congregation of the Sisters of Mercy in Ireland. *Archives and Records*, Vol. 40, No. 2, 133–145, <https://doi.org/10.1080/23257962.2017.1388223>.
- Murphy, Emilie K. M. (2019): Language and Power in an English Convent in Exile, c. 1621 – c. 1631. *The Historical Journal*, Vol. 62, No. 1, 101–125, <https://doi.org/10.1017/S0018246X17000437>.
- Murzaku, Ines Angeli (ed.) (2015): *Monasticism in Eastern Europe and the Former Soviet Republics*. Routledge, London.
- Niessen, James P. (2015): Catholic Monasticism, Orders, and Societies in Hungary: Centuries of Expansion, Disaster, and Revival. In: Murzaku, Ines Angeli (ed.): *Monasticism in Eastern Europe and the Former Soviet Republics*. Routledge, London, 86–109.
- Novoszáth, Péter (2020): State Tools for Adapting to an Ever-Changing Global Environment. The Case of Hungary. *Urban Studies and Public Administration*, Vol. 3, No. 2, <https://doi.org/10.22158/uspav3n2p1>.
- Nyberg, Tore (2017): *Monasticism in North-Western Europe 800–1200*. Routledge, London.
- Spalová, Barbora – Hlavatý, Šimon K. (2019): One Year in a Dominican Convent in Sudetenland: Religious Community in a Post-Atheistic and Post-Secular Situation. In: Jewdokimow, Marcin – Quartier, Thomas OSB (eds.): *A Visual Approach to the Study of Religious Orders. Zooming in on Monasteries*. Routledge, New York, 49–78.
- Zircinfo (2014): Új tulajdonosa van a zirci arborétumnak. https://zirc.blog.hu/2014/05/14/uj_tulajdonosa_van_a_zirci_arboretumnak (Letöltés: 2020. március 12.).